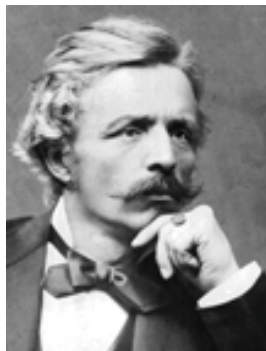

Keleti Károly

Pozsony, 1833. július 18. – Budapest, 1892. május 30.

Statisztikus, közgazdász, egyetemi tanár, iparpolitikus, a KSH igazgatója, az MTA igazgató tagja

Német eredetű polgári családban született. Apja, a drezdai származású Karl Klette festőművész, József nádor gyermekeinek rajztanára volt. Anyja a pozsonyi polgárcsaládból származó Bayer Johanna volt.

A család az 1830-as évek végén Budára költözött, ahol Keleti a piaristák gimnáziumában végezte tanulmányait, amely hazafias szemléletével nagy hatással volt rá. Tizenöt évesen honvédtüzérnek állt a szabadságharcban. A világosi fegyverletétel után erdélyi fogságából megszökve tért haza szüleihez. Ezt követően évekig gazdasági gyakornok volt József nádor örököseinek alsóúti birtokán, majd Budán és Szolnokon vállalt pénzügyi állást. Ebben az időszakban fejezte be félbeszakadt tanulmányait, s végezte el a pozsonyi jogakadémiát is. Az erőszakos adóbeszedést ellenezve az 1850-es évek végén lemondott állásáról, és Pestre költözött, ahol különféle lapoknál vállalt munkát. Felesége testvére Greguss Ágost író és irodalomtörténész volt, aki megismertette kora irodalmával, és hatására írói képessége is sokat fejlődött, stílusa magyarossá vált. Öccse, Gusztáv révén kapcsolatba került Eötvös Józseffal, aki nagy befolyással volt szellemi fejlődésére, s előbb az Iparegyesülethez kötődő munkáiba vont be, majd 1865-ben a *Politikai Hetilap* szerkesztésével bízta meg. 1863 és 1867 között pénzügyi tisztviselőként dolgozott a Magyar Földhitelintézetben, ahol néhány év alatt tanácsjegyzői rangot ért el. Mindeközben folytatta publicisztikai munkásságát is; főként a közgazdaság, az agrár- és az ipargazdaság témaköreiben jelentek meg tanulmányai.

1867-től három éven át a népesedési viszonyok és a közgazdaságtan témájában tartott előadást a KMTE-n. Ezt követően a BKMTE egyetemi magántanára volt 1874-től, tiszteletbeli doktora 1880-tól.

1867-ben Gorove István földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter felkérte a minisztériumban szervezett, hatfős statisztikai osztály vezetésére, amelyet igen szűk költségvetési keretből gazdálkodva, osztálytanácsosi rangban látott el. A minisztériumnak ebből a szervezeti egységből jött létre később a statisztikai hivatal, amelynek tervét 1867 tavaszán az *Emlékirat egyúttal javaslat Magyarország hivatalos statisztikájának szervezése tárgyában* című tanulmányában fejtette ki. Még ez évben kezdeményezte és létrehozta az OST-t. A hivatal az alapító tagokon kívül külső szakemberekkel és az OST tagjaival együtt végezte feladatait. A megfelelő számú szakember képzésére két statisztikai tanfolyamot szervezett, ahol 1868, majd 1869 őszén egyetemi keretben tartottak előadásokat. Az előadók között volt többek között Beöthy Leó, Hieronymi Károly, Hunfalvy János, Kautz Gyula, Konek Sándor és Matlekovits Sándor. Keleti szintén előadott a demográfia és a mezőgazdasági statisztika témájában. A tanfolyamokon az ország különböző részeiből összesen ötszázan vettek részt.

Szükségesnek látta, hogy a hivatali munkák gazdag szakirodalmi műveltségen alapuljanak, ezért tudományos szempontból is jelentős, kiterjedt nemzetközi cserekapcsolatokkal rendelkező statisztikai szakkönyvtárat hozott létre.

A statisztikai szakosztály vezetőjeként megkezdte az 1869-es népszámlálás előkészítését. Az adatgyűjtés sikerét emeli, hogy ekkortájt mind a lakosság, mind a vármegyék részéről kevés megértés mutatkozott az adatszolgáltatás céljait illetően, pedig az a modern államigazgatás számára nélkülözhetetlennek bizonyult. Heves és Külső-Szolnok vármegye például nem volt hajlandó az 1869. évi III. törvénycikk által elrendelt népszámlálást végrehajtani, így azt Keleti hivatali munkatársa volt kénytelen teljesíteni. E tapasztalat is hozzájárult ahhoz, hogy aktív közreműködésével kialakították a magyarországi hivatalos statisztikai adatgyűjtések azon jogszabályait, amelyek nyomán az 1874. évi XXV. törvénycikk a hazai statisztika jogalapja lett.

Irányításával alakították ki a magyar áruforgalmi statisztikát, amely – Ausztria felé a közlekedési vállalatok, a többi határszakaszon pedig a vámhivatalok adataira támaszkodva – becslést tett lehetővé a magyar külforgalom alakulásáról az osztrák–magyar közös vámterület viszonyai között is. Az 1868-tól megindított adatgyűjtést azonban 1875-ben a közlekedési vállalatok megbízhatatlan közlései miatt végül leállították, s új alapokra helyezve csak 1881-ben indították újra.

A Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumban alakított szakosztály tevékenysége az 1871. április 18-án kelt királyi jóváhagyással Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal néven folytatódott. A hivatal felügyelete a minisztériumhoz, majd jogutódjához tartozott, de az csupán a személyi ügyekre korlátozódott, a szakmai irányítást ugyanis haláláig Keleti Károly végezte, aki az intézmény első igazgatója is volt. A statisztikai hivatalt az iparügyi és kereskedelmi, illetve a földművelésügyi tárcák szétválásakor, 1890-ben, Keleti többszöri tiltakozása ellenére, az előbbihez csatolták.

Az önálló statisztikai hivatal első nagy munkája az 1880-as népszámlálás előkészítése és lebonyolítása volt. A helyi törvényhatóság vette át az előző alkalmi népszámlálási bizottságok feladatait. A számlálási műveletek utáni – korábban helyben végzett – munkákat teljesen központosították, az összeírás ellenőrzése, az adatok feldolgozása a KSH feladata lett. A korábbi lajstromos kérdőívek helyett egyéni számlálólapra alapozták a felvételt, a korábbiaknál sokkal több feldolgozási, kombinatív lehetőséggel. Magyarország a módszer használatának terén az úttörő országok közé tartozott.

Keleti tevékenyen közreműködött a nemzetközi statisztikai kongresszusok munkájában, 1869-ben Hágában, 1872-ben Szentpéterváron, 1876-ban pedig házigazdaként Budapesten. A budapesti rendezvény nagy sikere sem biztosította azonban a további nemzetközi kongresszusok rendszeres megtartását. Ekkor a nemzetközi kapcsolattartás testületeként állandó bizottságot (Commission Permanente) alakítottak, amelynek elnökévé Keletit választották meg. Hunfalvy Jánossal és Körösy Józseffel együtt az ISI alapítói közé tartozott.

Az MTA Statisztikai Bizottságában 1864-től tevékenykedett. Munkássága elismeréséül az MTA 1868-ban levelező, 1875-ben rendes, 1890-ben pedig igazgató tagjává választotta. A két akadémiai székfoglaló alkalmából *A statistika hivatalos és tudományos művelése*, majd *Visszapillantás közgazdaságunk egy negyed századára* címmel készített értekezést. *Hazánk és népe*, valamint *Magyarország élelmezési statistikája* című műveit az MTA Nagydíjjal ismerte el.

A hazai iparfejlesztést célzó társadalmi tevékenységét az újjászervezett Országos Iparegyesület keretében végezte, amelynek élete végéig aktív tagja volt. Az 1873. évi bécsi világkiállításon a kormány megbízásából a magyar iparmúzeum számára szerzett be ipari tárgyakat, s több értekezést írt a hazai ipar kérdéseivel kapcsolatban, részben különféle kiállítási jelentések formájában.

Tudását politikusként is kamatoztatni kívánta, ám törekvései sikertelenek maradtak. 1878-ban kudarcba fulladt és egy napossá rövidült Szapáry Gyula mellett vállalt államtitkársága a hirtelen minisztercserének köszönhetően, és képviselővé jelölése is megghiúsult az 1892-es országgyűlési választások alkalmával.

Keleti nemcsak tudomány- és hivatalszervező, hanem tudományos tevékenysége alapján is a magyar statisztika történetének legnagyobb alakjai közé tartozik.

1871-ben megjelent *Hazánk és népe a közgazdaság és társadalmi statistika szempontjából* című művében az 1869. évi népszámlálás adatai alapján részletesen bemutatta a kiegyezés utáni Magyarország gazdasági, művelődési és társadalmi viszonyait, és programszerűen tárgyalta az ország gazdasági növekedésének útját, amelyben a mezőgazdaság mellett az ipar fejlesztésének is hangsúlyos szerepet szánt. Munkájában elsőként tanulmányozta az írni és olvasni tudás mértékét, részletezte az analfabetizmus felekezeti jellemzőit, elemezte a népnevelés és a szakoktatás helyzetét. Ismertette az irodalmi és művészeti sajátosságokat, a népesség foglalkozási megoszlását, a nemzetiségi és birtokviszonyokat, vizsgálta a városok fejlődését, a városi népesség arányát, felállította a városok – a városiasság különböző mutatói alapján kialakított – rangsorát. Felismerve a térképek jelentőségét, művét tizenkét grafikai térképpel látta el.

Elkészítette az első megbízhatónak tekinthető nemzetiségi statisztikát. Az Eötvös József-féle nemzetiségi törvény közoktatási vállalásának végrehajtásához ugyanis szükségessé vált a nemzeti

kisebbségek iskolaköteles gyermekeinek számszerű ismerete. A nemzetiség fogalmának definiálása fontos, bár korántsem egyedüli kritériumnak a nyelvet tekintette. Az 1870 előtti évekre vonatkozó népiskolai felvételekre alapozva az 1870-es évek elején elvégezte a magyar és más anyanyelvűek arányára vonatkozó becslést, majd az 1880. évi népszámlálás az anyanyelvre vonatkozó kérdés beiktatásával bevezette a nemzetiségi statisztikát. Kortársai nagyra értékelték nemzetiségi tanulmányait, amelyekben kimutatta – a korszakban általános nézettel szemben –, hogy a magyarság nem lépett a lassú kihalás útjára, sőt, termékenyebb a többi hazai nemzetiségnél.

Mezőgazdasági tárgyú műveiben hangsúlyozta, hogy a hasznot hajtó korszerű földművelés és hazai fejlesztése megfelelő statisztikai áttekintést igényel. (Ugyanakkor elismerte az ipar elsőrendű jelentőségét is.) Erre 1869-ben ő tett először kísérletet az új statisztikai módszerekkel. A hágai Nemzetközi Statisztikai Kongresszuson vállalta a szőlészet és borászat statisztikai módszereinek kidolgozását. *Magyarország szőlészeti statistikájában* e nemzetközi vállalkozás keretében az egész országra kiterjedő elemzést készített az 1860 és 1873 közötti időszakról. Az alkalmazott kérdőívet később más országokban is sikeresen használták. A felmérés azelőtt készült, hogy a filoxéra csaknem teljesen elpusztította a hazai szőlőállományt. Az elemzés tizenhét fejezete bemutatja a birtokviszonyokat, a szőlőművelés és borkezelés tájanként eltérő helyzetét. A kiadvány a megyei részletezés mellett sok esetben az egyes községek adatait is közli. Kimutatta az ország valós bortermelését, amelyet jelentősen túlértékeltek a korábbi becslések. Az elemzés az agrártörténészek, szőlészek és borászok mellett fontos forrásmunka más tudományágak művelői számára is.

Magyarország népességének élelmezési statistikája physiologiai alapon című, 1887-ben megjelent műve is úttörő vállalkozásai közé tartozott. Ebben rámutatott arra, hogy a megfigyelt növényből termelt mennyiség és a tenyésztett jószágok száma, azok egy főre vetített értéke lényeges, azonban új vizsgálati szempontként a népesség táplálkozásának összetételét is érdemes elemezni. A vizsgálat különbséget tett a nemek, gyermekek fogyasztási jellemzői szerint. Az ország térképén kivetítette a felmért élelmiszerfogyasztás legfontosabb adatait megyék szerint, és kialakította például a fehérjefogyasztás megyei rangsorát. A társadalomtudomány szemléltető közléseinek ezt az akkoriban egészen új ábrázolási módszerét napjainkig alkalmazzák.

A gyakorlati statistika kézikönyve című, 1875-ös tankönyve első részében bemutatta a tudományág elméletét, módszereit, ábrázolástechnikáit, fejlődésének történetét, külföldi intézményeit és a nemzetközi kongresszusokat, második felének tizenöt fejezetében pedig az egyes szakstatisztikák részletes jellemzését adta.

Legérettebb munkájának maga Keleti az 1878. évi párizsi világkiállításához kapcsolódva megjelent *Magyarország közgazdasági és művelődési állapotai* című írását tekintette, amely a közgazdasági elemzések mellett az iparral, a mezőgazdasággal és a külkereskedelemmel kapcsolatos gazdasági programjavaslatokat is tartalmazott, fellépett például az ország gazdaságát túlzottan meghatározó, egyoldalú gabonaexportálás ellen.

Több írása idegen nyelven is megjelent. 1869-től szerkesztője volt az MTA Statisztikai Bizottsága által kiadott *Statisztikai és Nemzetgazdasági Közleményeknek*.

1892-ben bekövetkezett halálakor az MTA részéről hivatali utóda, Jekelfalussy József búcsúztatta. 1921-ben róla nevezték el a KSH épülete előtt elvezető utcát, ahol később emléktáblát is avattak tiszteletére. A Budapest VIII. kerületi Tavaszmező utcában mellszobra található. Nevét őrzi az Óbudai Egyetem gazdasági kara, a főváros X. kerületében egy közgazdasági szakközépiskola, valamint az MST 1994 óta kiosztott emlékérmé és 2004-ben alapított pályadíja.

Főbb művei

- ❖ *A politikai gazdaság kézikönyve*. Pest, 1863, Emich.
- ❖ *A magyar mezőgazdaság*. Pest, 1867, Emich.
- ❖ *A statistika hivatalos és tudományos művelése*. Pest, 1868, Eggenberger.
- ❖ *Telekadó és kataszter, közgazdasági és statisztikai szempontból*. Pest, 1868, Emich.
- ❖ *A mezőgazdasági termelés*. Pest, 1869, Ráth.
- ❖ *A népszámlálás*. Pest, 1869, Ráth.
- ❖ *Hazánk és népe a közgazdaság és társadalmi statistika szempontjából*. Pest, 1871, Athenaeum.

- ❖ *A Szent István Korona országainak népessége a területek, a lakviszonyok és házi állatok kimutatásával.* Pest, 1871, Athenaeum.
- ❖ *Magyarország hivatalos statistikája és továbbfejlesztésének szüksége.* Pest, 1873, Athenaeum.
- ❖ *Actenstücke zur Organisation der Landesstatistik in Ungarn.* Budapest, 1874, Athenaeum.
- ❖ *Mezőgazdasági statistika a nemzetközi kongressusokon.* Budapest, 1874, MTA.
- ❖ *A gyakorlati statistika kézikönyve.* Budapest, 1875, Athenaeum.
- ❖ *Magyarország népesedési mozgalma 1864–1873-ban és a cholera.* Budapest, 1875, MTA.
- ❖ *Szőlőszet. I. r. Magyarország szőlőszeti statistikája. 1860–1873.* Budapest, 1875, Athenaeum. (szerk.)
- ❖ *Magyarország statistikája. Zsebkönyv.* Budapest, 1876, Franklin. (szerk.; Beöthy Leóval)
- ❖ *Visszapillantás közgazdaságunk egy negyed századára. Székfoglaló értekezés.* Budapest, 1876, MTA.
- ❖ *Magyarország népesedési mozgalma 1876-ban.* Budapest, 1878, Athenaeum.
- ❖ *Rapport sur l'état de l'agriculture en Hongrie.* Budapest, 1878, Société d'Imprimerie.
- ❖ *Magyarország közgazdasági és művelődési állapotai.* Budapest, 1879, Pesti Könyvnyomda.
- ❖ *A nemzetiségi viszonyok Magyarországon az 1880. évi népszámlálás alapján.* Budapest, 1882, MTA.
- ❖ *Emlékirat az 1883-ban megindítandó iparstatisztikai adatgyűjtés ügyében.* Budapest, 1883, Pesti Könyvnyomda.
- ❖ *A Balkán-félsziget némely országai- és tartományainak közgazdasági viszonyai.* Budapest, 1885, Pesti Könyvnyomda.
- ❖ *Magyarország népességének élelmezési statistikája physiologiai alapon.* Budapest, 1887, Athenaeum.

Irodalom

- ❖ Andorka Rudolf: A társadalomstatisztika kezdetei Keleti Károly munkásságában. *Statisztikai Szemle*, 1983. 10. sz. 1059–1069.
- ❖ Balassa Iván: Keleti Károly. In *Magyar agrártörténeti életrajzok I–P.* Szerk.: Für Lajos – Pintér János. Budapest, 1988, Magyar Mezőgazdasági Múzeum. 122–126.
- ❖ Bene László – Láng Imre: Keleti Károly. *Statisztikai Szemle*, 1954. 10. sz. 21–34.
- ❖ Földes Béla: Keleti Károly centenáriuma. Keleti Károly. 1833–1933. *Statisztikai Szemle*, 1933. 11. sz. 888–895.
- ❖ Gadó György: Keleti Károly politikai nézetei. *Statisztikai Szemle*, 1965. 3. sz. 21–34.
- ❖ Horváth Róbert: A nemzetiségi és a nemzeti kisebbségi statisztika módszertana. *Statisztikai Szemle*, 1992. 7. sz. 590–600.
- ❖ Jekelfalussy József: *Emlékezés Keleti Károly felett.* Budapest, 1893, MTA.
- ❖ Judik Dorottya: Bevezető. In Shvoy Miklós: *Nógrád megye leírása (1874–1875).* Salgótarján, 2006, Nógrád Megyei Levéltár. 9–23.
- ❖ *Keleti Károly műveinek válogatott bibliográfiája (1833–1892).* Összeáll.: Kiss Judit. Budapest, 1983, KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat.
- ❖ Kenessey Zoltán: Keleti Károly tudományos pályájáról. *Statisztikai Szemle*, 1972. 3. sz. 281–301.
- ❖ Klinghammer István – Gercsák Gábor: A Kárpát-medence etnikai térképezése. *Polgári Szemle*, 2013. 1–3. sz. 71–86.
- ❖ Kovacsics József: Keleti Károly a tudós és közgazdász. *Statisztikai Szemle*, 1983. 10. sz. 1070–1075.
- ❖ Lencsés Ákos – Rózsa Dávid: Iratok az MTA Statisztikai Bizottságának első évtizedéből. *Statisztikai Szemle*, 2012. 2–3. sz. 188–205.
- ❖ *Szinnyei.* VI. köt. 1383–1393.
- ❖ Thirring Lajos: *Az 1869–1980. évi népszámlálások története és jellemzői.* I. köt. Budapest, 1983, SKV.

ISPÁN ÁGOTA LÍDIA – NÁDUDVARI ZOLTÁN